

РЕЦЕНЗИЯ

От

проф. д.н. Живко Иванов Драганов,
катедра „Международно право и право на ЕС“, ЮФ на УНСС

Относно: дисертационния труд на Мартин Ангелов Бъбаров на тема “Свободата на установяване на юридически лица според правото на Европейския съюз”, представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право (Право на Европейския съюз).

Основание за представяне на рецензията е участието ми в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“, №РД-38-660/16.12.2022 год.

1. Информация за дисертанта

Мартин Бъбаров е асистент към Катедра „Международно право и международни отношения“ на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“. В периода 2014 – 2018 той е редовен докторант в докторската програма „Право на ЕС“. Мартин Бъбаров е водил семинарни занятия и лекционни курсове по дисциплините „Право на ЕС“ и „Международно частно право“. Взел е участие в два научни проекта, посветени на изследвания на правото на ЕС, както и в две международни и четири национални конференции по тази проблематика. Успоредно с академичната си кариера, дисертантът е придобил значителен практически опит. Работил е като правен сътрудник и адвокат, подпомагал е издателската дейност на Центъра за правни

инициативи и редакторите на сайта „Съдебно право“. От 2016 е член на УС на сдружението „Джордж С. Маршал“ и член на правния екип на Асоциацията на българските лидери и предприемачи. В периода декември 2021 - август 2022 г. е началник на кабинета на председателя на Народното събрание. Академичните изяви на Мартин Бъбаров и практическият му опит разкриват траен и задълбочен интерес към материята на правото на ЕС. Дисертантът владее английски, френски, немски, италиански и гръцки език.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният за рецензия дисертационен труд е актуално изследване на свободата на установяване на юридически лица в правото на Европейския съюз. Работата е в обем от 360 страници. Направени са 807 бележки под линия. Научният апарат обхваща над 200 заглавия на български, английски, френски, италиански и немски език. Съдържанието включва Увод, три глави и Заключение. Приложен е списък на цитираните съдебни актове. В Увода дисертантът определя правния режим на установяването на юридическите лица като обект на своето научно изследване. Обосновава се актуалността на труда с оглед необходимостта от осигуряване на функционирането и развитието на вътрешния пазар. Основната теза на автора е, че съществува необходимост от приемането на акт на производното право на ЕС в областта на дружественото право, за да се гарантира ефективното упражняване на свободата на движение на юридическите лица, като това може да се постигне с въвеждането на единен критерий за определяне на приложимото право към юридическите лица. Според него, съществуващото ниво на хармонизация на дружественото право и приложението на принципа за забрана на дискриминацията не могат да решат посочения проблем. Основните научни методи, които авторът е използвал включват метода на анализа, на синтеза, методите на дедукция и индукция, нормативния, системния, сравнителния метод и др. Избраната структурата му позволява да постигне задълбочен и всеобхватен анализ на изследваните явления. Той демонстрира способност да постига яснота на изказа при прецизно боравене с правната и научната терминология.

Несъмнено дисертантът си е поставил сложна и мащабна задача. За да обоснове и докаже основната си теза, той провежда задълбочено проучване на правната уредба на свободата на установяване на ниво първично и производно право на ЕС, както и на практиката на Съда на ЕС. В първата глава на труда авторът очертава съдържанието на нормативното понятие „свобода на установяване“ в правото на ЕС, като за тази цел излиза от граматическото тълкуване на разпоредбата на чл. 49 от ДФЕС и възприема аналитичният подход, при който се отчитат и достиженията на практиката на СЕС при изясняване на съдържанието на посоченото понятие. Направено е и необходимото за целите на труда разграничение между свободата на установяване и свободата на предоставяне на услуги и свободата на движение на капитали. Проследява се развитието на процеса на хармонизация на дружественото право и се прави съпоставка със законодателството на САЩ, за да се аргументира липсата на риск от настъпване на ефекта „Делауеър“ при упражняването на свободата на установяване на юридически лица в ЕС. Според автора достатъчни гаранции за това са хармонизирането на законодателството в посока на защита на акционерите, служителите и на кредиторите на дружествата, липсата на единна данъчна система и различните икономически и политически условия в държавите членки.

Втората глава обхваща подробен анализ на практиката на СЕС по прилагане на първичното право в областта на свободата на установяване на юридическите лица и в частност на принципа на недискриминация, както и на допустимите от съюзния правен ред изключения и ограничения на тази свобода. Дисертантът развива тезата, че принципът на недискриминацията не е достатъчен, за да се постигне предвидената в Договорите цел за интеграция, по отношение на свободата на установяване. Според дисертанта ограниченията, които се налагат на основание императивни съображения от общ интерес са допустими единствено при наличието на значим и първостепенен обществен интерес, който не е продиктуван от чисто икономически съображения и не е в услуга на конкретен субект, а преследва постигането на легитимна за обществото цел.

След обстойното историческо и сравнително изследване и след анализа на практиката на Съда на ЕС при прилагането на принципа на недискриминацията и относно изключенията и ограниченията, авторът се насочва към анализ на

предвидените в производното право на ЕС хипотези на упражняване на свободата на установяване на юридическите лица. Направен е критичен анализ с оглед съществуващите интереси на държавите и на техните възможности за ограничаване на тази свобода със средствата на националното законодателство. Акцентът се поставя върху различията в стълкновителните закони на държавите членки по отношение на възприетите формули на привързване за определянето на националността на юридическите лица. Авторът е направил анализ на съществуващите теории за определяне на приложимото право към юридическите лица и е групирал държавите в зависимост от възприетите от тях подходи. Изследвана е и практиката на СЕС. На основата на така установените различия и изведените от практиката на СЕС и от анализа на съюзното законодателство пречки пред свободата на установяване на юридическите лица, авторът обосновава водещата теза относно необходимостта от създаване на нормативна уредба, която да хармонизира законодателството на държавите членки по отношение на правилата за определяне на приложимото право към юридическите лица.

3. Оценка на научните и научно – приложните приноси на дисертационния труд

Представеното съчинение притежава многобройни приноси, по-значимите от които са посочени по-долу.

Налице е остра нужда от актуални и качествени изследвания на правните аспекти на вътрешния пазар в научната литература на български език. Несъмнено трудът на Мартин Бъбаров е важна крачка в посока на запълване на съществуващите празноти. У нас липсва самостоятелно монографично изследване на свободата на установяване. Свободата на установяване е съществен елемент на вътрешния пазар, който има важно значение за неговото функциониране и развитие. Научната новост на изследването се отнася не само до предмета, но и до подхода чрез който се търси решение на проблемите при упражняването на свободата на установяване на юридическите лица чрез хармонизиране на националното международно частно право на държавите членки, в частност на правилата относно приложимото право към юридическите лица.

Приносен характер има и анализът на икономическите проявления на прилагането на принципа на недискриминация при упражняването на свободата на установяване на юридическите лица. Този анализ, заедно с изследването на пазарната логика, която обуславя формирането на доктрината за еднакво приложимите пречки пред свободата на установяване, позволяват да се изгради цялостната концепция за обхвата на свободата на установяване на юридическите лица.

Следва да се посочи като принос и обстойното и задълбочено изследване на практиката на Съда на ЕС в областта на свободата на установяване на юридическите лица. Чрез анализа на съдебната практика се постигат множество различни цели. Проследява се еволюцията на разбирането за обхвата на свободата на установяване, прави се отграничение от свободата на предоставяне на услуги и свободата на движение на капитали, извежда се съдържанието на забраната за дискриминация, определя се обхватът на допустимите изключения и ограничения, и др. Този анализ несъмнено ще подпомогне бъдещите научни изследвания в областта на вътрешния пазар на ЕС, както и работата на всички практикуващи в областта специалисти.

Приносен характер има подробното изследване на стълкновителните норми на държавите членки по отношение на определяне на приложимото право към юридическите лица и групирането им на база на тези особености и различия. То има научна стойност не само в областта на правото на ЕС, но и за развитие на изследванията в областта на международното частно право.

Несъмнена полза за правната наука и за практиката представлява анализът на допустимите ограничения на свободата на установяване. Авторът е изследвал предвидените в първичното право основания, прилагането им и тълкуването им от СЕС. Като самостоятелен принос следва да се посочи и анализът на практиката на СЕС по отношение на различните хипотези на упражняване на свободата на установяване на юридически лица – преместване на седалището от една в друга държава членка и презграничното преобразуване на юридически лица.

Задълбоченият анализ на производното право, включително на последните приети актове, с които се извършва хармонизация на правилата относно презграничното преобразуване на юридически лица, в съчетание с изследването на практиката на СЕС, позволява на автора да установи недостатъците на действащата

уредба и да предложи конкретни решения за тяхното преодоляване и за гарантиране на ефективно и в съответствие с целите на Договорите упражняване на свобода на установяване на юридически лица в рамките на вътрешния пазар.

Не на последно място, като принос на труда следва да се посочи обосноваването на необходимостта от приемане на съюзно ниво на мерки за хармонизация на националните законодателства на държавите членки в областта на международното частно право по отношение на определянето на приложимото право към юридическите лица на основата на теорията за мястото на учредяване и на действителното седалище на юридическите лица, като субсидиарен критерий.

4. Оценка на публикациите

Дисертантът има висока публикационна активност, която разкрива задълбочения му интерес в областта на правото на ЕС и в частност в областта на регулирането на отношенията на вътрешния пазар, както и способността му да води научна дискусия. Той е представил общо шест научни публикации по темата на дисертационния труд. Две от тях представляват доклади, представени на национални научни конференции на докторанти, организирани от Българската академия на науките, две са статии в правни списания, и две представляват статии в тематични сборници с научни изследвания. Публикациите са посветени на проблеми на хармонизацията на дружественото право в ЕС, на изследване на практиката на Съда на ЕС в областта на свободата на установяване и на проблеми на прилагането на българското търговско законодателство в контекста на правото на ЕС.

5. Оценка на автореферата

Представеният от дисертанта автореферат съдържа обща характеристика на труда, включително представяне на предмета, на научноизследователската теза, на целите и задачите на изследването и използваната методология, кратко изложение на отделните части от съдържанието на труда, обобщение на основните приноси и списък с публикациите по темата на дисертацията.

Авторефератът отговаря на изискванията относно неговата форма и съдържание и отразява коректно научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд.

6. Бележки и препоръки

Към дисертанта могат да бъдат отправени някои бележки и препоръки, които съм формулирал по-долу.

Още в началото на дисертацията авторът посочва презграничното преобразуване на търговски дружества като проявна форма на свободата на установяване на юридически лица и разглежда преобразуването като възможност създадено в съответствие със законодателството на една държава членка юридическо лице да се преобразува в дружество в съответствие с правото на приемащата държава членка, без прекратяване на неговата правосубектност (стр. 52). Но едва в края на труда дисертантът е посочил дефиницията на понятието презгранично преобразуване съобразно Директива 2017/1132/ЕС. Като автономно понятие, на което европейският законодател е предоставил определение, презграничното преобразуване следва да се разглежда освен в контекста на тълкувателната практика на СЕС, също и съобразно нормативно определеното му съдържание. От дефиницията, съдържаща се в чл.86б, т.2 от Директива 2017/1132 е видно, че то не се отнася до всички видове търговски дружества, а само до включените в приложение II. Този особеност ограничава избора на възможните правноорганизационни форми при презгранично преобразуване до посочените в Директивата. Това предполага при анализа на съюзното законодателство в областта на презграничните преобразувания да се изясни изрично неговия обхват по Директивата, който се ограничава до капиталовите търговски дружества. На тази основа и на основа на практиката на СЕС може да се изследва какви са възможностите и ограниченията за упражняване на свободата на установяване на юридически лица чрез презгранично преобразуване на другите видове търговски дружества и на други юридически лица – търговци, които не са търговски дружества, като кооперациите например. След първоначалното определяне на юридическите лица като адресати на свободата на установяване авторът не прави необходимото вътрешно разграничение, за да отчете техните специфики и особености. Последното има и важно значение и за формулирането на предложенията за развитие на нормативната уредба. Липсата на подобно отграничение в предложението на дисертанта поставя знак за равенство между понятията юридически лица, търговски дружества и капиталови търговски

дружества. Действително, от свободата на установяване могат да се ползват всички юридически лица, извършващи стопанска дейност, в това число всички търговски дружества и капиталовите търговски дружества. Но различията между отделните видове юридически лица определят наличието на особености, които също трябва да бъдат изследвани и които могат да обусловят необходимост от различни законодателни решения.

Особено важен въпрос относно предложената мярка за хармонизация е преценката за пропорционалност. Авторът се е позовал на изследване на Европейската комисия, съгласно което упражнението свобода на установяване дружества са между 0.6 и 3 % (стр. 302). Ако хармонизирането на правилата относно преобразуването и създаването на мерки за презгранично преобразуване засяга изключително функционирането и развитието на вътрешния пазар, то мярка с която се хармонизират правилата относно приложимото право към юридическите лица може да надхвърли необходимото за постигането на тази цел. Трябва да се отчете, че различията във възприетите от държавите членки законодателни решения за определяне на приложимото право се дължат на важни особености на националните им правни системи и на националното международно частно право. Тези норми засягат не само юридическите лица – търговци, но всички юридически лица и възприемането на различни решения за едните и за другите несъмнено би създавало затруднения по отношение на разграничаването на двата режима и при прилагането им.

Въпросите относно определянето на приложимото право към юридическите лица не се ограничават до приложимото право към търговските дружества, нито до проблемите, които възникват при упражняване на свободата на установяване на вътрешния пазар. Международното частно право на държавите, чрез стълкновителните си норми е предназначено да предоставя решения относно приложимото право и когато международният елемент се проявява във връзка с правото на държави, които не са членки на ЕС. Подобна мярка за хармонизация би надхвърлила необходимото за развитието и функционирането на вътрешния пазар.

Не на последно място, макар и в дисертацията подробно да се разглежда режимът на наднационалните юридически лица и възможностите за упражняване на свободата на установяване на юридически лица чрез тези форми, авторът сякаш не

отделя необходимото внимание на възможностите за упражняване на свободата на установяване, които те предоставят. Докато всяка мярка за хармонизация в посока на установяване на по-добри възможности за промяна на седалището на територията на друга държава членка и за презгранично преобразуване на създадени по националното право юридически лица се сблъсква с множество затруднения, продиктувани от различията в националните правни системи, то разширяването на възможностите за учредяване на наднационални юридически лица и създаването на нови форми би спомогнало за по-ефективното преодоляване на тези пречки.

Направените критични бележки не променят изцяло положителното ми впечатление от представения дисертационен труд.

7. Заключение

Дисертационният труд на Мартин Ангелов Бъбаров на тема “Свободата на установяване на юридически лица според правото на Европейския съюз” представлява оригинално научно изследване и ценен принос за науката и за развитието на практиката в областта на правото на Европейския съюз. Трудът отговаря на националните изисквания, установени в ЗРАСРБ и в Правилника за прилагането му и следва да получи положителна оценка.

Въз основа на цялостното ми впечатление за качествата и достойнствата на труда, убедено предлагам на научното жури да вземе решение за присъждане на Мартин Ангелов Бъбаров на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право (Право на Европейския съюз).

23.02.2023

гр. София

.....

проф. д.н. Живко Драганов